

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Mäkinen, Katja

Title: Taidetta ja kohtaamisia : osallistujien kokemuksia EU:n osallistavassa hallinnassa

Year: 2019

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Valtiotieteellinen yhdistys, 2019.

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Mäkinen, K. (2019). Taidetta ja kohtaamisia : osallistujien kokemuksia EU:n osallistavassa hallinnassa. *Politiikka*, 61(3), 223-246. <https://journal.fi/politiikka/article/view/82547>

Taidetta ja kohtaamisia: osallistujien kokemuksia EU:n osallistavasta hallinnasta

KATJA MÄKINEN

ABSTRAKTI Erilaiset osallistavat käytännöt ovat yhä yleisempiä hallinnon eri tasoilla. Euroopan unionissa osallistumista pyritään lisäämään muun muassa ohjelmilla, joilla rahoitetaan kansalaisten yhteistoimintaa eri aloilla. Rahoitusta jaetaan hakemusten perusteella hankkeille, joilla kansalaisia halutaan osallistaa EU:n toimintaan ja joita koordinoivat tyypillisesti kuntien tai kansalaisjärjestöjen työntekijät. Sellaisina hankkeet ovat osa EU:n osallistavaa hallintaa. Tässä artikkelissa kysytään, miltä EU:n osallistava hallinta näyttää ruohonjuuritasolla opiskelijoiden taidetoimintaa järjestävässä European Citizen Campus-hankkeessa (ECC), jolle myönnettiin tukea EU:n Kulttuuri-ohjelmasta vuosina 2013–2015. Osallistumisesta keskustellaan usein abstraktisti, mutta tämä artikkeli täydentää keskustelua empiirisellä tutkimuksella, joka kohdistuu siihen, miten EU-ohjelmaa toimeenpannaan paikallistasolla ja miten osallistujat kokevat sen. Analysoin etnografisella tutkimuksella sitä, millaisena osallistuminen näyttäytyy EU:n osallistavassa hallinnassa ja mitä merkityksiä osallistujat antavat kansalaisuudelle hankkeen teemana. Osallistujien haastattelujen perusteella ECC-hankkeen pääelementit olivat taide, osallistuja itse, muut osallistujat ja Eurooppa. Etnografinen tutkimus toi esiin sekä yhtäläisyyksiä että merkittäviä eroja osallistujien käsitysten ja hankkeen virallisissa teksteissä sekä Kulttuuri-ohjelmaa koskevissa asiakirjoissa esitettyjen käsitysten välillä. Analyysin valossa EU-hanke näyttäytyi politiikan ja demokratian tilana vain rajatusti. Se edusti pikemminkin hallinnallisuutta, joka pyrki vahvistamaan osallistujien yhteenkuuluvuutta Euroopan unioniin. Hankeosallistuminen oli enemmän nimellistä näennäisosallistumista kuin kansalaislähtöistä muutoksia tavoittelevaa poliittista toimintaa.

JOHDANTO

Osallistavilla käytännöillä on pitkä historia, mutta niin sanotun uuden hallinnan ja monitaso-hallinnan myötä erilaisia osallistavia käytäntöjä järjestetään hallinnon eri tasoilla yhä enemmän (Bache 2010; Kohler-Koch ja Quittkat 2013; Lindgren ja Persson 2011; Saurugger 2010; Wolff 2013). Euroopan unionissa osallistumista pyritään lisäämään muun muassa ohjelmilla, joista rahoitetaan kansalaisten yhteistoimintaa eri aloilla jäsenvaltioiden yli. Rahoitusta jaetaan hakemusten perusteella hankkeille, joita koordinoivat tyypillisesti kuntien tai kansalaisjärjestöjen työntekijät. Tässä artikkelissa kysytään, miltä EU:n osallistava hallinta näyttää ruohonjuuritasolla, yhdessä hankkeessa. Tarkastelu keskittyy European Citizen Campus -hankkeeseen (ECC), jolle myönnettiin tukea EU:n Kulttuuri-ohjelmasta vuosina 2013–2015. Kulttuuri-ohjelma (jonka toiminta ohjelmakaudella 2014–2020 jatkuu nimellä Luova Eurooppa) on EU:n kulttuuripolitiikan keskeinen politiikkainstrumentti, jonka tavoitteena on lisätä transnationaalista yhteistyötä kulttuurisektorilla. Samalla se, kuten muutkin EU-ohjelmat, pyrkii vahvistamaan kansalaisten tukea EU-integraatiolle osallistamalla kansalaisia EU:n toimintaan. (Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006, 1, 4.) Ohjelma on siis osa EU:n osallistavaa hallintaa, ja siitä rahoitettavat hankkeet tarjoavat siten kiinnostavan esimerkin EU:n osallistavasta hallinnasta käytännössä. ECC-hankkeen kautta voi tarkastella EU:n osallistavan hallinnan toimeenpanoa paikallistasolla ja osallistujien kokemuksia siinä.

Osallistava hallinta moninaisine käytäntöineen tuottaa uudenlaisia viitekehyksiä kansalaisten osallistumiselle ja kansalaisten ja hallinnon väliselle suhteelle. Osallistavaan hallintaan liittyvistä lupauksista, haasteista ja ongelmista keskustellaan vilkkaasti: kuka saa osallistua, mihin, miten ja millä vaikutuksella (Michels 2011; Moini 2011; Newman 2005; Newman ja Clarke 2009; Papadopoulos ja Warn 2007). Ydinkysymys koskee osallistavan hallinnan ristiriitaisia seuraamuksia demokratialle: voivatko hallinnalliset osallistamisprojektit avata uusia mahdollisuuksia kansalaisten vallankäytölle vai summentavatko ne rajaa demokraattisen vaikuttamisen ja hallinnon välillä, jolloin kansalaisten rooliksi jää osallistua hallinnon suunnittelemisessa puitteissa hallinnon tavoitteita palvellen (Mäkinen 2018a; Nousiainen ja Mäkinen 2015).

Hallinnon ja kansalaisten rajapinnalle sijoittuvat osallistavat käytännöt sekä edistävät että rajoittavat kansalaisten osallistumista. Ne saattavat sisältää ruohonjuuritason kansalaistoiminnalle tyypillisiä osallistumismuotoja ja mahdollistaa kansalaisten osallistumista päätöksentekoon, esimerkiksi osallistavaan budjetointiin. Kansalaisyhteiskunnan toimijat voivat olla mukana niissä järjestäjinä tai osallistujina. Toisaalta yksilöiden ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden osallistumista voidaan osallistavassa hallinnassa kanavoida ainoastaan tiettyihin päätöksentekoprosessin vaiheisiin ja muotoihin, kuten kansalaispaneelisiin, konsultointiin ja kuulemisiin. Tavoitteena voi olla lähinnä kartoittaa kansalaisten näkemyksiä, jolloin osallistumisen vaikutus itse päätöksentekoon jää vähäiseksi, ja osallistumisesta tulee pikemminkin muodollista näennäisosallistumista.

Osallistavassa hallinnassa monitahoiset ongelmat pelkistetään usein teknisiksi kysymyksiksi, kun taas tärkeimmistä linjauksista päätetään muualla. Lisäksi demokratian kannalta on ongelmallista, että osallistavat hankkeet eivät yleensä ole edustuksellisia, vaan niihin osallistuu usein valikoitu joukko jo valmiiksi aktiivisia kansalaisia. Tämä piirre toki koskee muitakin osallistumisen muotoja. Ongelmaan on pyritty tarttumaan suuntaamalla joitakin hankkeita perinteisesti aktiivisimpien ryhmien ulkopuolelle, kuten maahanmuuttajille.

Osallistavassa hallinnassa kansalaisten osallistuminen nähdään osana hyvää hallintoa ja kumppanuutena, joka tukee hallintoa ja päätöksenteon legitimitettä (esim. Cruikshank 1999; Dean 2010, 192–204, 263–264; Lappalainen 2017c; Newman ym. 2004). Tämän ajatuksen tärkeä levittäjä on ollut Euroopan unionin valkoinen kirja hallinnosta (2001), jonka osallistumiskäsityksen kapeutta on kritisoitu (Bevir 2006; Magnette 2003). Osallistavassa hallinnassa voidaankin nähdä liberaalille ja uusliberaalille hallinnalle tyypillistä hallinnallisuutta (*governmentality*), joka erilaisilla toimijuuden teknologioilla pyrkii tuottamaan subjektiviteetteja ja ohjailemaan käyttäytymistä siten, että hallinnan kohteet osallistuisivat hallinnan tavoitteiden toteuttamiseen (Cruikshank 1999; Dean 2010; Foucault 1991; Lappalainen 2017c).

EU-hankkeet ovat tapa konkretisoida unionikansalaisuutta liikkuvuutena ja identiteettinä, eli sellaisena kuin sitä rakennetaan EU-asiakirjoissa (Mäkinen 2012). Kuten osallistavat käytännöt yleensäkin, EU-hankkeet voidaan tulkita edustuksellisen järjestelmän täydentäjiksi tilanteissa, jossa äänestysprosentit Euroopan parlamenttivaaleissa jäävät mataliksi kerrasta toiseen ja EU:n legitimitettä koetellaan. EU:n Kulttuuri-ohjelmasta rahoitettavissa hankkeissa ei kuitenkaan ensisijaisesti ole kyse päätöksentekoon osallistumisesta, vaan verkostojen luomisesta ja kulttuurielämän eri alojen edistämisestä. Siten niillä voi olla korkeintaan välillinen rooli EU:n niin kutsutun demokratiavajeen paikkaamisessa. EU-hankkeisiin osallistuminen voi saada aikaan tunnetta mukanaolosta, osallisuudesta, unionikansalaisuudesta ja eurooppalaisesta identiteetistä, millä pyritään vahvistamaan EU:n legitimitettä. EU:n päätöksentekojärjestelmän kannalta niillä on pääasiassa muodollinen merkitys: tärkeintä on, että osallistavan hallinnan käytäntöjä on olemassa. Toisaalta säädelystä raamistaan huolimatta hankkeet saattavat toimia *tocquevillemäisinä* demokratian kouluina, joiden kautta kansalaiset voivat alkaa nostaa uusia asioita agendalle, muotoilla vaatimuksiaan ja tuoda muutoksia myös itse osallistavaan hallintaan. Esimerkiksi Kansalaisten Eurooppa -ohjelmassa EU-asioista keskusteleminen on nimenomaan yksi ohjelmasta rahoitettava toimintamuoto. Myös ECC-hankkeessa pyrkimyksenä oli unionikansalaisuudesta keskustelu taiteen avulla.

Tämä artikkeli osallistuu osallistavan hallinnan ja demokratian ristiriitaisia suhteita koskevaan keskusteluun suuntaamalla huomion siihen, missä määrin EU-hanke voi luoda mahdollisuuksia politiikalle. Jos hankkeessa on tilaa politiikalle eli erilaisille vaihtoehdoille, kyseenalaistamiselle ja kiistoille, se voi toteuttaa ja edistää demokratiaa (Bauböck 2008; Lappalainen 2017b; 2017d; Mouffe 2005; Urbinati 2006). Artikkelin pyrkii analysoimaan, mitä merkityksiä ECC-hankkeen osallistajat itse antavat osallistumiselle ja miten he liittyvät sen hankkeen teemaan eli kansalaisuuteen sekä millaisia ristiriitoja hankkeen eri toimijatahojen käsitysten välillä on. Tavoitteena on eritellä osallistumisen piirteitä ECC-hankkeessa ja tutkia erilaisten osallistumiskäsitysten pohjalta, miten EU-hankkeen voi ymmärtää poliittisen toiminnan tilana tai osallistavalle hallinnalle tyypillisenä hallinnallisuutena.

Osallistumista on määritelty ja luokiteltu monin tavoin (ks. esim. van Deth ym. 2007; Verba ja Nie 1972). Osallistuminen voidaan nähdä esimerkiksi näennäisenä, konsultaationa, kumppanuutena, täysivaltaisena, nimellisenä, välineellisenä, edustuksellisenä tai muuttamiskykyisenä riippuen siitä, mitä ja kenen intressejä osallistuminen palvelee ja millaisia vaikutuksia erilaisilla osallistumisen muodoilla on (Arnstein 1969; White 1996). Osallistavan käänteen (Saurugger 2010) johdosta osallistumisen käsite on kokenut inflaation, ja sillä voidaan tarkoittaa lähes mitä tahansa. Pertti Lappalainen (2017a; 2017b; 2017c; 2017d) on pyrkinyt selkiyttämään

osallistumissanastoa kehittämällä kansalaisaktiiviteettien tyypittelyä, jolla voidaan eritellä kansalaisaktiiviteettien hallintovetoisia ja kansalaislähtöisiä piirteitä. Tässä artikkelissa jäsen­nän EU-hankkeeseen osallistumista Lappalaisen (2017a; 2017b) jaottelulla, joka erottaa toisistaan kansalaiskäyttämisen ja kansalaistoiminnan. Jaottelu auttaa tulkitsemaan hankeosallistumista ja sen politiikan mahdollisuuksia.

Osallistumisen moninaisten paikkojen, paikallisempien kontekstien ja sotkuisten verkostojen tarkastelu valtion ja kuntien julkisten instituutioiden ohella auttaa ymmärtämään osallistumisen monimutkaisuutta. Kun EU-ohjelmia toimeenpannaan ja toteutetaan EU-rahoitettujen hankkeiden kautta, EU:n eri instituutiot, kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason toimijat sekä hanke kaikkinen toimijoinen, yhteistyökumppaneineen ja osallistujineen tuovat mukanaan omia näkökulmiaan ja tulkintojaan. Esimerkiksi ECC-hanke oli taide- ja opiskelijavaihtoprojekti, jonka toimeenpanotaso muodostui hankkeeseen sisältyvien taidelaboratorioiden paikallisista toteuttajista ja ohjaajina toimineista eri alojen taiteilijoista; joissakin laboratorioissa mukana oli myös tutkijoita. Koordinointitaso sisälsi hankkeen järjestäjätahojen toimijoita, eli yliopistoja sekä korkeakoulusektorin organisaatioita paikalliselta, alueelliselta ja valtiolliselta tasolta. Hankkeen ohjelmataso välittyy Kulttuuri-ohjelmaa käsittelevistä virallisista asiakirjoista, joissa eri EU-instituutiot ottavat kantaa ohjelman muotoiluun. Osallistujat puolestaan olivat eri alojen korkeakouluopiskelijoita eri maista.

Eri toimijat vuorovaikuttavat keskenään muodostaen monitasoisia hallintasommitelmia (*assemblage*, ks. esim. Li 2007), jotka ulottuvat Euroopan komission ohjelmaehdotuksista yksittäisen hankkeen osallistujiin. Ne kaikki vaikuttavat siihen, kuinka politiikat koetaan kenttätasolla, mutta mikään niistä ei yksinään voi määrittää, miten muut tulkitsevat politiikkojen (*policy*) muotoja ja sisältöjä. Siten monitasoiset politiikkajärjestelyt mahdollistavat poliittisia pelejä ja valtakamppailuja toimijoiden välillä. Toimijoiden väliset monimutkaiset suhteet konkretisoituivat ECC-hankkeessa: hankkeen eri osat tuntuivat kertovan eri tarinoita.

Seuraavaksi esittelen tutkimuksen etnografisen ja käsitteellisen tarkastelutavan sekä aineiston. Sen jälkeen analysoin aineistosta hahmottamiani hankkeen pääelementtejä. Sitten keskityn siihen, mitä merkityksiä osallistujat antavat hankkeen ydinkäsitteelle eli kansalaisuudelle. Tämän jälkeen tulkiten analyysin perusteella, minkälaista osallistumista ECC mahdollisti, ja pohdin, missä määrin EU-hanke voi olla poliittisen toiminnan tila. Lopuksi teen johtopäätöksiä siitä, miten hankeosallistuminen voi luoda mahdollisuuksia politiikalle ja demokratialle EU:n osallistavassa hallinnassa.

ETNOGRAFINEN JA KÄSITTEELLINEN TUTKIMUSOTE

Tämä artikkeli täydentää osallistavan hallinnan tutkimusta empiirisellä analyysillä, joka tarkastelee EU-ohjelmia jokapäiväisen toimeenpanon tasolla: miten EU-hanke toimii käytännössä. Yhteen hankkeeseen kohdistuva etnografinen tutkimus mahdollistaa erilaisten osallistumiskäsitteiden ja niihin liittyvien mahdollisuuksien ja ongelmien tunnistamisen. Se voi valaista eri tasojen ja toimijoiden ristiriitaisia tulkintoja sekä murtumia ennakko-odotusten ja käytännön todellisuuden välillä EU:n monitasoisessa osallistavassa hallinnassa. Mikä tärkeintä, käytännön

hanketasoon pureutuvalla etnografisella tutkimuksella huomio voidaan suunnata osallistujiin itseensä. Siten ruohonjuuritason käytäntöihin kohdistuvalla etnografisella tutkimuksella on mahdollista syventää ja moninaistaa ymmärrystä EU:n politiikoista ja osallistavasta hallinnasta (Bache ja Flinders 2004; Piattoni 2006; Pierre 2000; Sørensen ja Torfing 2007).

Osallistavat käytännöt monitasoisine verkostoineen ja kumppanuuksineen muuttavat hallintoa ja hämärtävät perinteisiä toimijarooleja. Ne asettavat liikkeeseen käsitykset hallinnasta, osallistumisesta, kansalaistoiminnasta, kansalaisuudesta, poliittisesta yhteisöstä, demokratiasta ja politiikasta. Poliitiikka-asiakirjoissa ja instituutioiden tasolla nämä saattavat edelleen näyttää selkeiltä ja staattisilta, joten muutosten ymmärtämiseen tarvitaan etnografista tutkimusta, joka suuntaa huomion politiikan arkipäiväiselle mikrotasolle ja auttaa näkemään näkökulmien moninaisuutta ja paikallisia kokemuksia.

Oleennaista osallistavassa hallinnassa on alempien tasojen hyödyntäminen ja kansalaisten osallistaminen toimimaan hallinnon suuntaviivojen mukaan. Myös EU:n kulttuuripolitiikalle on tyypillistä käyttää paikallisia toimijoita sekä näiden hankkeita ja verkostoja (Sassatelli 2009, 68–73). Siksi tässä artikkelissa osallistavaa hallintaa EU:n kulttuuripolitiikassa tarkastellaan etnografisen tutkimuksen pohjalta. Taustalla on ”politiikan antropologiaan” (Shore ja Wright 1997; Shore ym. 2011) perustuva käsitys politiikoista produktiivisina ja performatiivisina prosesseina, jotka tuottavat merkitysten verkkoja, joissa toimijat, käsitteet ja vallan teknologiat vuorovaikuttavat keskenään tuottaen ja uusintaen hallinnan rationaliteetteja sekä tiedon ja vallan regiimejä. Näitä politiikkoja voidaan etnografisen tutkimuksen avulla tarkastella nimenomaan poliittisena toimintana järjestelmien ja ohjelmien suunnitelmanmukaisen toteuttamisen sijaan. Etnografiset lähestymistavat auttavat ymmärtämään, miten instituutiot ja politiikat toimivat käytännössä, sekä etsimään murtumia ja jännitteitä yhtenäisiltä näyttävistä diskursseista.

Etnografisia lähestymistapoja ei toistaiseksi ole juurikaan sovellettu Euroopan unioniin kohdistuvassa hallinnon- ja politiikantutkimuksessa (Busby 2013, 204). Poliittikkoihin ja hallintaan pureutuvilla etnografisilla tutkimusotteilla (Shore ja Wright 1997; Shore ym. 2011; Yanow 1996; 2000) voidaan kuitenkin valaista uudella tavalla EU:n poliittikkaprosesseja, EU-hallinnon ja kansalaisten suhteita sekä EU:n rakentamista poliittisena ja kulttuurisena yhteisönä. Etnografinen tutkimus voi auttaa selvittämään, miten poliittiset käytännöt, toimijuudet, instituutiot ja yhteisöt sekä EU-integraation monimutkaiset hallintajärjestelyt tuottavat toisiaan.

Etnografiselle tutkimukselle tyypillinen keskittyminen jokapäiväisen elämän käytäntöihin (ks. esim. Smith 2006) täydentää varsinkin EU-integraation sosiaalis-konstruktionistista tutkimusta, joka pyrkii tekemään selkoa pikemminkin mikro-tason ilmiöistä kuin muodostamaan kaikenkattavaa teoriaa Euroopan integraatiosta (ks. Busby 2013). Sosiaalisen konstruktionismin lähestymistavoissa identiteetit, intressit, normit ja subjektiviteetit nähdään kollektiivisten merkityksellistämisen prosessien tuotoksina. Siten EU:n sosiaalis-konstruktionistinen tarkastelu voi muun muassa kartoittaa, miten merkityksiä, diskursseja tai identiteettejä tuotetaan ja miten niiden luomisprosessit heijastuvat politiikkojen muotoiluun ja niitä koskeviin valintoihin. (Esim. Christiansen ym. 2001; Risse 2009.) Instituutioiden sijaan EU:n etnografinen tutkimus siirtää huomion esimerkiksi siihen, miten EU ja Eurooppa rakentuvat sosiaalisesti ja diskursiivisesti erilaisissa käytännöissä ja kansalaisten kokemuksissa. EU:n kulttuuripolitiikan etnografinen tutkimus on käsitellyt muun muassa identiteettikysymyksiä Euroopan komission työntekijöiden keskuudessa (Shore 2000) sekä Euroopan kulttuuripääkaupunki -hankkeessa (Sassatelli 2009).

Etnografista tutkimusta tehtäessä tutkimuskohdetta on katsottava välimatkan päästä ”antropologisesti outona” ottamatta lähtökohdaksi sen enempää politiikkojen laatijoiden kuin niiden toimeenpanijoiden tai kokijoidenkaan tulkintoja (Yanow 2000). Hyvä esimerkki tästä ovat etnografisen tutkimuksen paljastamat ECC-hankkeen eri tasojen väliset erot. Hankekuvaus, osallistujien haastattelut tai hankkeen päätöskonferenssi antavat kaikki hankkeesta erilaisen kuvan. Niiden tarkastelu yhdessä osoittaa, että politiikka ei ole jotain sellaista, jota yksinkertaisesti muotoillaan ja sitten toimeenpannaan, vaan eri toimijat tulkitsevat politiikkalinjauksia omilla tavoillaan.

ECC-hankkeen pääjärjestäjä oli Berliinissä toimiva korkeakouluopiskelijoille palveluja tuottava organisaatio. Muut järjestävät tahot olivat vastaavia paikallisella, alueellisella tai kansallisella tasolla toimivia organisaatioita Belgiassa, Hollannissa, Italiassa, Luxemburgissa, Portugalissa, Ranskassa ja Saksassa. Hankkeessa järjestettiin kesällä 2014 kuusi taidelaboratoriota hankkeen osallistujamaissa sijaitsevissa yliopistoissa tai korkeakouluissa. Laboratorioihin valittiin hakemusten perusteella 144 opiskelijaa seitsemästä osallistujamaasta. Hankkeen keskus käsite oli eurooppalainen kansalaisuus, ja laboratorioiden teemat nähtiin ”eurooppalaisen kansalaisuuden temaattisina variaatioina” (Detailed description 2014, 1). Näitä teemoja olivat identiteetti, juuret, koti, konflikti, vapaus ja dialogi. Teemoja tutkittiin eri taiteenlajien avulla laboratorioissa, joita ohjasi yhteensä kaksitoista taiteilijaa.

Artikkelin aineisto on tuotettu ja kerätty pääosin ECC-hankkeen piirissä, ja se voidaan jakaa kolmeen kategoriaan. Etnografinen aineisto koottiin kenttätyössä Strasbourgissa heinäkuussa 2014 pidetyssä Juuret-taidelaboratoriossa. Havainnoin neljän päivän ajan laboratorion kahta työpajaa, kirjoitin kenttäpäiväkirjaa, otin valokuvia ja haastattelin yhtätoista osallistujaa. Haastattelurunko alkoi osallistujien hankkeeseen kohdistamia ennako-odotuksia koskevalla kysymyksellä, jonka jälkeen kysyin, mitä vastaaja oli tehnyt laboratoriossa tähän mennessä. Pyydin myös vastaajia kertomaan ajatuksiaan juurista ja kansalaisuudesta eli laboratorion ja koko hankkeen teemoista. Viimeinen kysymys koski sitä, mitä mahdollisia vaikutuksia hankkeeseen osallistumisella vastaaja arveli olevan elämäänsä hankkeen jälkeen.

Hyödynnän artikkelissa myös ECC-hankkeen päätöskonferenssissa Antwerpenissä kesäkuussa 2015 koottua etnografista aineistoa, joka sisältää valokuvia, muistiinpanoja konferenssi-alustuksista, hanketta esittelevän näyttelykatalogin (Art Catalogue 2015) sekä hankkeessa laaditun julistuksen (Antwerp Declaration 2015). Keräsin aineistoa osallistuvalla havainnoinnilla konferenssissa, johon minut oli kutsuttu kertomaan tutkimuksestani, sekä laboratorioiden tuotoksista kootussa taidenäyttelyssä, jonka avajaisia vietettiin konferenssissa.

Toinen aineistokategoria muodostuu ECC-hankkeen järjestäjätahojen tuottamista teksteistä, joissa suunnitellaan, esitellään ja raportoidaan hanketta. Tätä aineistoa olen saanut hankkeen koordinaattorilta. Kolmas kategoria sisältää ECC-hankkeen rahoittajan eli EU:n Kulttuuri-ohjelman virallisia asiakirjoja, joita ovat tuottaneet EU:n eri organisaatiot. Niistä viittaankin lähinnä Euroopan komission (2004) ohjelmaehdotukseen sekä Euroopan parlamentin ja neuvoston (2006a) ohjelmaa koskevaan päätökseen. Erilaiset aineistotyypit tekivät mahdolliseksi osallistavan hallinnan eri tasojen ristiinvalottamisen EU:n kulttuuripolitiikassa.

Aineiston analyysi nojautuu käsitteelliseen lähestymistapaan, jossa päähuomio on ennen kaikkea osallistumisen käsitteelle annetuissa merkityksissä sekä ECC-hankkeen keskus käsitteessä ”kansalaisuus”. Tämän käsittehistoriaan ja etenkin politiikan käsitteelliseen tutkimukseen

pohjautuvan teoreettis-metodologisen tutkimusotteen (Ball 1988; Ball ja Pocock 1988; Wiesner ym. 2018) mukaisesti niin osallistuminen ja kansalaisuus kuin EU-politiikatkin ymmärretään tässä artikkelissa muuttuvina, kiistelyinä ja kontingenteina poliittisina konstruktioina, joita tuotetaan ja tulkitaan debateissa. Sekä etnografinen että käsitteellinen tutkimus edellyttävät runsaita aineistositaatteja, joiden tarkoituksena on tuoda osallistujien ääni näkyviin ja mahdollistaa myös lukijoiden omat tulkinnat. Sitaatit ovat haastattelujen alkuperäiskielellä englanniksi.

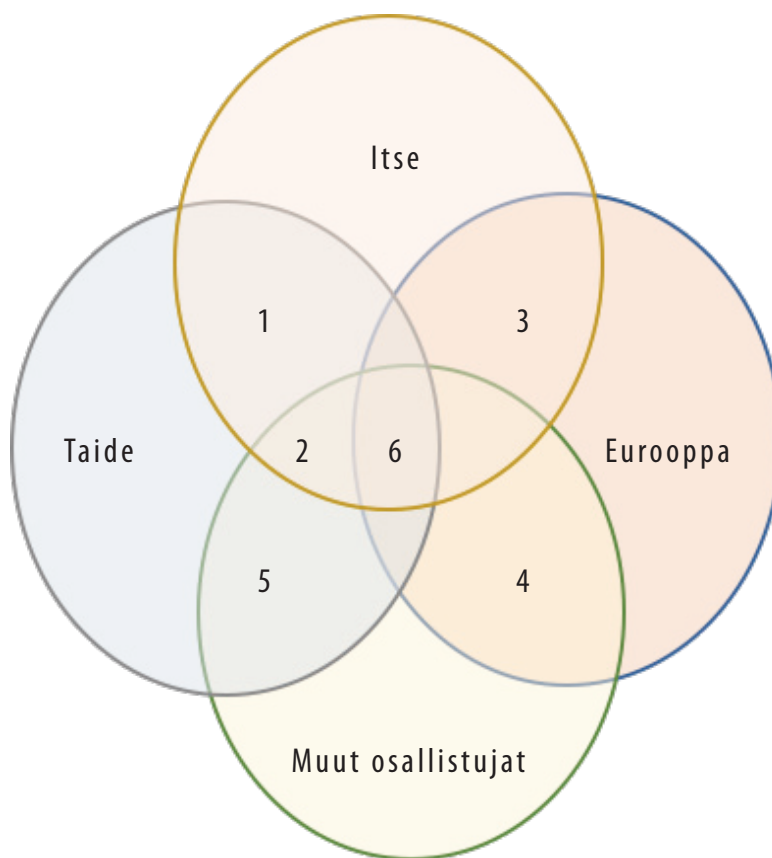
EUROPEAN CITIZEN CAMPUS -HANKKEEN PÄÄELEMENTIT

ECC-hankkeen Juuret-taidelaboratoriossa 24 osallistujaa oli jaettu kahteen työpajaan. Strasbourgin yliopistolla kokoontuvaa kierrätystaidetyöpajaa ohjasi crossover-taiteilija ja taideakatemialla kokoontuvaa kuvitustyöpajaa kuvittaja. Laboratorion teemaa, juuria, käsiteltiin kahdessa työpajassa hyvin eri tavoin, ja myös työpajojen käytännöt poikkesivat toisistaan. Hankkeen ydinteema kansalaisuus sen sijaan sivuutettiin molemmissa työpajoissa kokonaan. Laboratorion ohjelma sisälsi työpajoja maanantaista perjantaihin, mutta keskiviikoksi oli niiden sijaan järjestetty museovierailu sekä elokuvaesitys, joita seurasi esitelmä modernin ja nykytaiteen museossa. Vierailuista ei keskusteltu yhteisesti eikä niitä liitetty laboratorion tai hankkeen teemoihin. Muuta yhteistä ohjelmaa ei laboratoriossa ollut. (Mäkinen 2018b.)

Molemmissa työpajoissa osallistujat tulivat innokkaasti ehdottamaan haastattelua kerrottua tutkimuksestani ja pyydettyäni osallistujia tekemään haastatteluja kanssani. Kuvitustyöpajan kahdeksasta haastattelusta puolet tehtiin työpajan tauoilla työtilan ulkopuolella olevassa käytävässä ja puolet iltaisin työpajan jälkeen, kun taas kierrätystaidetyöpajan osallistujien kanssa kaikki kolme haastattelua tehtiin iltaisin kahviloissa. Haastatteluista kaksi tehtiin parihaastatteluna ja loput yksilöhaastatteluna. Haastattelut kestivät keskimäärin kaksikymmentä minuuttia, ja kaikki haastateltavat jakoivat kokemuksiaan hyvin mielellään ja avoimesti.

ECC-hankkeen keskeisimmät elementit osallistujien haastattelujen perusteella olivat taide, osallistuja itse, muut osallistujat ja Eurooppa. Haastatteluissa en maininnut näitä asioita, vaan osallistujat toivat ne esiin itse. Nämä teemat kattavat koko haastatteluaineiston, eikä niiden ulkopuolelle jää olennaista keskustelua. Haastattelukysymysten tarjoamia teemoja olisivat olleet juuret, kansalaisuus, valta, poliittinen toiminta ja kansalaisvaikuttaminen, mutta niistä osallistujat eivät keskustelleet oma-aloitteisesti lainkaan ja kysyttäessäkin niukasti.

Elementeistä ei keskusteltu irrallisina, vaan ne liitettiin toisiinsa. Elementit ja niiden väliset suhteet on merkitty kuvioon 1 numeroilla yhdestä kuuteen.

Kuvio 1. ECC-hankkeen pääelementit osallistujien haastatteluissa.

Osallistujaan itseensä liittyviä puheenaiheita olivat oma tausta, kotimaa, vanhemmat, opinnot ja suhde taiteeseen. Mahdollisuus tehdä taidetta oli monelle haastateltavalle tärkeä motiivi haakeutua hankkeeseen. Moni mainitsi kiinnostuneensa hankkeesta laboratorioita ohjaavien taiteilijoiden vuoksi. Haastatteluissa luotiin vahva yhteys taiteen ja osallistujan itsensä välille (nro 1 kuviossa 1): omaa taiteentekemistä ja henkilökohtaista suhdetta taiteeseen korostettiin puhumalla muun muassa perhe- ja opintotaustasta.

Taiteen merkittävä asema muodostaa selkeän jatkumon ECC-hankkeen eri tasojen välillä. Yhteistyö kulttuurin eri aloilla, eri taidemuodot mukaan lukien, on hanketta rahoittavan Kulttuuri-ohjelman keskeinen sisältö. ECC-hankkeessa taide on valittu hankkeen toimintamuodoksi (Detailed description 2014; Antwerp Declaration 2015). Koordinaatiotason teksteissä taide nähdään välineenä, jolla osallistajat voivat käsitellä kansalaisuutta ja sen ulottuvuuksia (Detailed description 2014, 1, 5) ja jolla voidaan edistää kulttuurista opiskelijatoimintaa ja -vaihtoa (Antwerp Declaration 2015):

Art moves freely, it creates a freedom in which we find the space to think, to get inspired, to critically reflect. The artist functions as an in-between: free to view reality in every perspective. Art is a powerful tool. In this project, we'll hand that tool to students, the future. As they will learn to understand it, they will create a new focus on the reality of citizenship. (Detailed description 2014, 1)

Taide voi todellakin nostaa esiin erilaisia näkemyksiä, kritiikkiä ja erimielisyyttä, mutta osallistujien haastatteluissa taiteelle ei annettu tällaisia kyseenalaistavia merkityksiä. Niihin viitattiin vain yhdessä haastattelussa:

Art can always help to make influence. [...] you can change things and [...] the artists can break these rules and also hold people a mirror in front of their faces. (Osallistuja 10)

Toisin kuin hankkeen koordinoititason teksteissä (Detailed description 2014; Antwerp Declaration 2015; Art Catalogue 2015), haastateltavat eivät liioin liittäneet taidetta kansalaisuuteen. Myöskään Juuret-laboratorion vetäjät eivät työpajoissa eksplisiittisesti antaneet taiteelle sen itsensä ulkopuolisia merkityksiä: taiteentekemisen prosessi oli heille selvästi tärkeämpää kuin laboratorion ja hankkeen teemat.

Vaikka haastateltavat korostivat taiteen tärkeyttä, he eivät keskustelleet sen merkityksistä laajemmin. Osallistuja 11 tosin kertoi hakeutuneensa laboratorioon siksi, että halusi käsitellä juuret-teemaa nimenomaan piirtämällä, eikä pelkästään ajattelemalla. Osallistuja 4 kertoi piirtävänsä mielellään ihmisiä ja heidän välisiään suhteita, mikä hänelle merkitsi kansalaisuutta. Muutama osallistuja kertoi laboratoriossa tekemiensä teosten merkityksistä, esimerkiksi kierrätysmateriaaleista tehdystä perhosesta, joka symboloi vapautta (Osallistuja 7).

Toinen keskeinen hankkeen elementti haastatteluissa olivat muut osallistujat. Uusien ihmisten tapaaminen, vuorovaikutus muiden osallistujien kanssa ja eri kielten puhuminen mainittiin sekä hankkeeseen hakeutumisen motiivina että merkittävänä ja mielekkäänä tekijänä itse hankkeeseen osallistumisessa:

It's just good when so many young people come together, and then in this setting, all the people interested in arts so I thought that was even better. (Osallistuja 5)

Oma suhde toisiin osallistujiin nähtiin tärkeänä (nro 2 kuviossa 1). Osallistujat painottivat toistuvasti vuorovaikutusta muiden osallistujien kanssa ja mahdollisuutta oppia uutta muiden osallistujien kotimaista ja tavoista:

I met a lot of people from different countries, from different cultures [...] The fact that I have learned things just because we are talking, it's really good [...] I have been able to learn how to love other people, different people, different cultures. (Osallistuja 3)

Osallistujien koettu erilaisuus nähtiin rikkautena, johon suhtauduttiin arvostavasti ja uteliaasti:

It's good to feel and good to hear that they are different [...] So we definitely do learn about each other and about being different. 'Cause we are all different. (Osallistuja 1)

Osallistujien kokemus heijastelee siten Kulttuuri-ohjelmaa, jonka päätavoite on edistää yhteistyötä kulttuurialan eri toimijoiden kesken (Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006a, 4). Juuret-laboratorion käytännöt eivät kuitenkaan täysin tukeneet tätä, koska muutaman haastateltavankin (Osallistujat 1, 5, ja 10) kaipaamia yhteisiä keskusteluhetkiä ei järjestetty.

Kohtaaminen muiden osallistujien kanssa mainittiin myös vastauksena viimeiseen kysymykseen, joka koski hankeosallistumisen vaikutusta omaan elämään.

Always when you meet people from other countries [...] you always learn something: about yourself, about others, about cultural thinking, feeling, standards, morals. It's like a clash sometimes, but in a positive way. We should always be open minded and [...] be open to strangers, it's important. (Osallistuja 11)

Kohtaamiset eivät ainoastaan mahdollistaneet muiden osallistujien taustoista oppimista, vaan tarjosivat haastateltavien mukaan aineksia itsereflektioon ja oman elämän ja ympäristön näkemiseen toisin silmin.

To see people from other countries permits me to re-evaluate myself and to know what I want and to confront to new cultures and new ways of thinking. To see with other eyes make me realise better where I live and if I want maybe in a few years to go to another country to live. I will re-evaluate also the context with a better view. To have all these people watching where I live made me more conscious of the place I'm living. [...] Just to switch with my habitual environment and to re-context myself, to re-position and renovate myself in a new context. (Osallistuja 4)

Taiteen ja muiden osallistujien välille ei haastatteluissa eksplisiittisesti rakennettu tiivistä suhdetta (nro 5 kuviossa 1), vaan tärkeänä kuvattiin pikemminkin omaa taiteentekemistä. Toisaalta ainakin kahdessa haastattelussa nähtiin myönteisenä, että muutkin osallistujat hankkeessa ovat kiinnostuneita taiteesta, ja pari taideopiskelijaa kertoi kiinnostuksestaan kuulla muiden osallistujien taideopinnoista. Taiteen tekeminen yhdessä oli kuitenkin hankkeen taidelaboratorioiden keskiössä. Myös Juuret-laboratoriossa työskentelyprosessi oli kollektiivinen molemmissa työpajoissa: taidetta tehtiin yhdessä muiden osallistujien kanssa.

Euroopalla oli keskeinen rooli osallistujien kokemuksissa, vaikka alkuperäisissä haastattelukysymyksissä Eurooppaa ei mainittu eikä Eurooppa ollut keskeinen puheenaihe Juuret-laboratorion kummassakaan työpajassa. Kuvitustyöpajassa juuret-teemaa ei liitetty mitenkään Eurooppaan, mutta kierrätystaidetyöpajaa ohjannut taiteilija kytki hyvin lyhyessä puheenvuorossaan juuret-teeman Euroopan historiaan eli toiseen maailmansotaan ja sodanjälkeiseen yhteistyöhön. Haastateltavat nostivat Euroopan esiin lähinnä vastatessaan juuria ja kansalaisuutta koskeviin kysymyksiin eli pohtiessaan laboratorion ja hankkeen teemoja. Vastaukset nousivat ehkä siitä ilmeisestä tosiasiasta, että osallistujat olivat mukana EU:n rahoittamassa hankkeessa.

Haastateltavat mielsivät Euroopan kokonaisuutena, joka koostuu eri maista ja kielistä, mutta jossa on kuitenkin paljon yhteistä. Tämä käsitys muodostaa jatkumon ECC-hanketta rahoittavan Kulttuuri-ohjelman ja EU:n muidenkin virallisten diskurssien kanssa, joissa Eurooppaa käsitteellistetään yhtenäisyyden ja moninaisuuden väillä tasapainoillen EU:n moton ”Moninaisuudessaan yhtenäinen” hengessä. Osallistujien oma suhde Eurooppaan (nro 3 kuviossa 1) hahmottui matkustelun, opiskelija- ja nuorisovaihdon sekä muiden kansainvälisten hankkeiden valossa. Euroopan ja muiden osallistujien välille luotiin vahva suhde (nro 4 kuviossa 1) siten että muut osallistujat erilaisine taustoineen tavallaan edustivat Eurooppaa. Osallistuja 9 arvioi, että

tällaisilla hankkeilla on tarkoitus rakentaa juuria erilaisten kielten, kulttuurien ja ajattelutapojen kesken Euroopassa. Tämä ajatus toistaa EU-ohjelmien retoriikkaa yhteyksien ja yhteisen identiteetin tuottamisesta EU-hankkeilla.

Osallistuja 7 kytki taiteen tekemisen Eurooppa-kontekstiin (nro 6 kuviossa 1) kierrätystaidetyöpajan ohjaajan lyhyen puheenvuoron pohjalta. Osa kierrätystaidetyöpajan teoksista heijastelikin ajatusta Euroopasta ja sen juurista (Art Catalogue 2015, 52–55).

KANSALAISUUTTA KOSKEVA KÄSITEKATKOS

ECC-hankkeen ydinteema oli kansalaisuus. Hankekuvauksen mukaan laboratorioissa oli tarkoitus ”luoda uusi painopiste kansalaisuuden todellisuudelle”, ”reflektoida uusia visioita eurooppalaisesta kansalaisuudesta”, ”pohtia taiteellisesti eurooppalaista kansalaisuusmallia” sekä ”edistää aktiivista eurooppalaista kansalaisuutta” (Detailed description 2014, 1–3, 6). Hanketta mainostavassa julisteessa kutsutaan osallistujia antamaan oma määritelmänsä eurooppalaisesta kansalaisuudesta. Päätöskonferenssissa julkaistun julistuksen mukaan taiteentekeminen toi hankkeen teemaan omakohtaisuutta, mitä ilman ”EU-kansalaisuus” olisi jäänyt abstraktiksi konstruktioksi (Antwerp Declaration 2015, 4). Hankkeen teksteissä noudatettiin hanketta rahoittavan Kulttuuri-ohjelman retoriikkaa, mikä lieneekin tarkoituksenmukaista rahoituksen saamisen kannalta. Ohjelman keskeiseksi tavoitteeksi on muotoiltu eurooppalaisen ja aktiivisen kansalaisuuden edistäminen (Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006a, 1, 4). Kulttuurinen ja kielellinen yhteistyö nähdään ohjelmassa väylänä, jota pitkin kansalaiset pääsevät osallistumaan suoraan integraatioprosessiin, ja jonka uskotaan tekevän eurooppalaisesta kansalaisuudesta konkreettisempaa (emt., 1).

Sama retoriikka ei kuitenkaan ulottunut hankkeen käytännön toimijoihin eli Juuret-laboratorion paikalliseen toteuttajaan ja laboratoriota ohjaaviin taiteilijoihin. Hankekuvauksen mukaan osallistujien keskusteluja teemasta oli nimenomaan tarkoitus stimuloida sillä, että kussakin laboratorioissa on kaksi taiteenala (Detailed description 2014, 1, 5). Tästä huolimatta kansalaisuudesta ei puhuttu Juuret-laboratorion kummassakaan työpajassa eikä muissakaan tilanteissa, joissa olin läsnä.

Juuret-laboratorion osallistajat eivät maininneet kansalaisuutta oma-aloitteisesti ollenkaan, mikä vahvistaa käsitekatkosta hankkeen koordinoititason ja toimeenpanotason välillä. Vaikka nuorten opiskelijoiden haastatteluissa on monipuolista ja analyttistä pohdintaa ja itsereflektiota, haastattelukysymys kansalaisuudesta hämmensi osallistujia ja he pyysivät tarkennusta kysymykseen. Tällöin kerroin, että koska hankkeen teemana on eurooppalainen kansalaisuus, olen kiinnostunut osallistujien kansalaisuutta koskevista ajatuksista. Varmaankin tästä pohjustuksesta johtuen haastateltavat liittivät kansalaisuuden paljolti nimenomaan Eurooppaan.

Muutamassa vastauksessa (Osallistujat 1, 5, 8) myös kaupungit ja kylät mainittiin kansalaisuuden viitekehyksenä. Yksi osallistujista ymmärsi kansalaisuuden tapana elää yhdessä rauhanomaisesti kaupungissa ja rakentaa paremman elämän ja solidaarisuuden projekteja. Ainoana haastateltavista hän kiinnitti kansalaisuuden myös ECC-hankkeeseen:

And maybe this kind of project we live this week is a way to do this more in a bigger vision. (Osallistuja 8)

Ymmärrys EU-hankkeista yhteistoiminnan laajempaan viitekehyksenä heijastaa EU-ohjelmien käsityksiä siitä, että projektiosallistuminen edistää integraatiota. Se kytkeytyy myös EU-integraation perustajahahmon Jean Monnet'n (1978) ajatuksiin, joiden mukaan yksilötason kohtaamiset edistävät integraatiota. Myös muut osallistajat näkivät kansalaisuuden ihmisten välisenä dynamiikkana ja vuorovaikutuksena (esim. Osallistujat 3 ja 4).

Liikkuvuus EU-maiden välillä mainittiin usein vastauksena kansalaisuus-kysymykseen, samoin euro-valuutta matkustelua helpottavana tekijänä. Tässä yhteydessä korostettiin mahdollisuutta tavata ihmisiä ja tutustua muihin kulttuureihin. Osallistuja 3 painotti, että toisia kulttuureita koskeva tieto auttaa ymmärtämään muita ihmisiä, mikä tekee meistä parempia kansalaisia. Liikkuvuuden ja vuorovaikutuksen korostaminen liittyy osallistujien näkemykset Kulttuuri-ohjelmaan, jossa tavoitteeksi asetetaan eurooppalaisen identiteetin kehittäminen valtiorajat ylittävää liikkuvuutta ja vuorovaikutusta edistämällä (Euroopan komissio 2004, 4; Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006a, 2).

Kaksi osallistujaa (5 ja 7) mainitsi liikkumisvapauden myös kriittisesti rajanrakentamisena EU:n ympärille ei-EU-kansalaisia vastaan:

We are still keeping people out by having those borders around Europe. [...] It's still kind of like a wall. [...] it's also then a border for other people to come. (Osallistuja 5)

Vaikka haastattelukysymyksissä ei mitenkään sivuttu identiteettiä, jotkut vastaajat liittivät kansalaisuuden kansalliseen tai eurooppalaiseen identiteettiin kertoen tuntevansa itsensä vaikkapa saksalaiseksi tai ranskalaiseksi, mutta samalla myös eurooppalaiseksi. Matkustelu, kansainvälinen harjoittelu ja opiskelijavaihto, euro-valuutta sekä vieraiden kielten käyttö lisäsi heidän tunnettaan eurooppalaisuudesta.

I feel that I am French but I feel that I'm European too. I travel... I have done two internships... So I feel European for all of these trips that I have done. It's really interesting to see that we can go everywhere in Europe without paper, without all these really boring things we have to do, and even the same money. It's really more easy and I really feel connected because of that. [...] I really feel a citizen of Europe for that. (Osallistuja 9)

Yksilötason identiteetti oli läsnä myös omaa taustaa, opintoja, tulevaa ammattia sekä omaa suhdetta taiteeseen ja laajemmin maailmaan koskevissa pohdinnoissa sekä siinä, kuinka kansalaisuus kytkettiin myös haluun oppia uutta kohtaamisissa eri maista ja kulttuureista tulevien ihmisten kanssa. Haastatteluissa kansalaisuus ymmärrettiin siis synonyymiksi identiteetille. Myös ECC-hankkeessa identiteetti oli yksi kansalaisuuden kuudesta ulottuvuudesta, ja osallistujien ”eurooppalaisen identiteetin” kehittäminen oli hankkeen eksplisiittinen tavoite (Detailed Description 2014, 1, 3). Samaan tapaan Kulttuuri-ohjelmaa koskevissa asiakirjoissa kansalaisuus ja identiteetti limittyivät toisiinsa, ja pyrkimys tuottaa kansalaisille ”eurooppalaista identiteettiä” kulttuuritoiminnan avulla on ollut EU:n kulttuuripolitiikan ytimessä alusta saakka (Sassatelli 2009).

Kansalaisuuden poliittisista aspekteista ei juurikaan puhuttu haastatteluissa. Kaksi vastaajaa (Osallistujat 2 ja 6) kuitenkin mainitsi äänestämisen – tosin annoin sen itse esimerkiksi kansalaisuuteen liittyvistä poliittisista tekijöistä haastateltavien kysytyä tarkennusta kansalaisuutta koskevaan kysymykseen. Kahdessa haastattelussa (Osallistujat 5 ja 10) kansalaisuus nähtiin toimintana asioihin vaikuttamiseksi myös muuten kuin äänestämällä. Vaikka kansalaisuus tarjoaa väylän kansalaisten vaatimusten esittämiseen, päätöksentekoon osallistumiseen sekä vallantavoitteluun ja -käyttöön, osallistujat puhuivat kansalaisuudesta harmoniseen sävyyn. Konfliktiin viittasivat vain maininnat siitä, että unionikansalaisuudella ja siihen liittyvillä liikkumisvapauksilla voidaan myös rakentaa rajoja EU:n ympärille ei-EU-kansalaisia vastaan. Yksi vastaaja näki kansalaisuuden oikeutena, jonka puolesta esivanhemmat ovat taistelleet ja jota ei välttämättä ole kaikkialla Euroopan ulkopuolella (Osallistuja 4). Toinen vastaaja taas muistutti, että ”eurooppalainen kansalaisuus” ei koske kaikkia maita edes Euroopan sisällä (Osallistuja 7).

Kansalaisuuden klassiset ulottuvuudet eli oikeudet, velvollisuudet, osallistuminen ja identiteetti tulivat siis haastatteluissa esiin vaihtelevasti. Haastatteluissa kansalaisuutta käsitteellistettiin ennen kaikkea kansallisenä ja eurooppalaisena identiteettinä. Niissä puhuttiin myös äänestysoikeudesta ja varsinkin unionikansalaisuuteen liittyvistä liikkuvuus-oikeuksista. Käsitys unionikansalaisuudesta vapaan liikkuvuuden mahdollistavana statuksena on lyönyt läpi voimakkaasti, vaikkakin sen kiistanalaisuus tunnustettiin joissakin haastatteluissa sekä myös hankkeen päätöskonferenssissa osallistujan esitelmässä. Kansalaisten velvollisuuksista ei haastatteluissa juuri puhuttu, joskin ihmisoikeudet ja ympäristö sekä avoimuus, suvaitsevaisuus ja solidaarisuus pakolaisia ja muita kanssaihmiä kohtaan mainittiin velvoittavassa sävyssä useimmissa haastatteluissa. Vaikuttamaan pyrkivä osallistuminen kansalaisuuden ulottuvuutena tuli esiin kahdessa vastauksessa kestävän kehityksen, pakolaisuuden tai maatalouden kontekstissa. Vuorovaikutusta kyllä korostettiin niin hankkeen piirissä kuin yleisestikin, mutta sitä ei esitetty kansalaisten toimintana, joka tähtäisi vaatimusten tekemiseen, vallankäyttöön tai päätöksentekoon osallistumiseen, vaan pikemminkin ihmisten välisenä yksilötason dynamiikkana.

OSALLISTUMISEN TYYLIT JA POLITIIKAN TILA EU-HANKKEESSA

Pertti Lappalaisen (2017a; 2017b; 2017c) kehittämät kansalaisaktiiviteettien tyypittelyt auttavat jäsentämään, minkälaisesta osallistumisesta ECC-hankkeessa on kyse. Lappalainen (2017a) kutsuu kansalaisosallistumiseksi tietyn tyylistä kansalaisaktiiviteettiä, jonka hän nimeää uudelleen *kansalaiskäyttäytymiseksi*. Näin hän erottaa sen erityisesti kansalaistoiminnasta seuraten Hannah Arendtin (1998) ajatusta käyttäytymisestä ja toiminnasta erilaisina aktiiviteetteina. Tällainen osallistuminen on nähdäkseni tyypillistä hallintovetoisille osallistaville käytännöille, vaikka Lappalaisen mukaan sitä voidaan tunnistaa muissakin kollektiivisen toiminnan muodoissa, esimerkiksi yhdistyksissä. Monet kansalaiskäyttäytymisen tuntomerkit sopivat ECC-hankkeeseen ja EU:n osallistavaan hallintaan laajemminkin.

Kulttuuri-ohjelmassa, kuten muissakin EU-ohjelmissa, on eksplisiittisenä tavoitteena kumppanuuden luominen kansalaisten ja EU:n välille sekä arvojen jakaminen, jotka molemmat Lappalainen (2017a, 232) nostaa esiin kansalaisosallistumisen piirteinä OECD:n kumppanuus-

hanketta koskevassa analyysissään. Osallistumisen toivotaan ennen kaikkea lähentävän kansalaisia ja Euroopan unionia toisiinsa ja vahvistavan kansalaisten tukea EU-integraatiolle ja EU:n legitimitetille. Osallistumisella kansalaisten uskotaan myös omaksuvan tiettyjä EU:lle tyypillisiksi määriteltyjä arvoja, kuten demokratia ja ihmisoikeudet. (Euroopan komissio 2004, 10; Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006a, 1.) Tällainen kansalaiskäyttäytymiseksi tulkittava osallistuminen ei Lappalaisen (2017a, 232) mukaan kannusta debattiin, jossa arvoja, poliittikatavoitteita tai päätöksenteon muotoja ja sisältöjä voisi kyseenalaistaa, vaan pyrkimyksenä on yhteisten periaatteiden ja ennaltamääriteltyjen tavoitteiden konsensuaalinen toteuttaminen. ECC-hankkeessa laboratorioden kaavailtiin toimivan dialogin paikkoina, joissa osallistujat voivat jakaa arvojaan ja tietoaan (Detailed description 2014, 3). Juuret-laboratorion osallistujat korostivatkin vuorovaikutusta jakamisena ja uusien asioiden oppimisena sekä avoimuutta tärkeänä arvona. Laboratorion käytännöissä arvot tulivat esiin vain ohimennen.

Kumppanuuden ja arvojen jakamisen lisäksi Lappalainen (2017a) luonnehtii kansalaisosallistumista sosiaalisen pääoman teorian (Putnam 1993) avulla, ja myös nämä piirteet sopivat hyvin EU-ohjelmiin ja niistä rahoitettaviin hankkeisiin. Tästä kertoo selkeästi se, kuinka voimakkaasti ECC-hankkeen osallistujat korostivat haastatteluissa hankkeessa syntyviä verkostoja ja yhteyksiä muiden osallistujien kanssa. Yhteydet ja verkostot ovat avainsanoja myös Kulttuuri-ohjelmassa, kuten muissakin EU-ohjelmissä. Siten ne seuraavat Monnet'n (1978; ks. myös Walters ja Haahr 2005, 28–33; Vähä-Sipilä 2011) ajatuksia siitä, että integraatio etenee yksilötason kohtaamisten ja yhdessä toimimisen välityksellä. Yhteistyö muokkaa edelleen osallistujien subjektiviteettia ja heidän asenteitaan myönteisiksi integraatiota kohtaan, jolloin integraatiomyönteisyys leviää vähitellen muuhun väestöön.

Italialaisen yhdistystoiminnan analyysiin pohjautuvassa sosiaalisen pääoman teoriassaan Robert Putnam (1993, 89–91) olettaa, että osallistuminen yhdistykseen juurruttaa ihmisiin yhteistyöhalukkuutta, solidaarisuutta ja kykyä ottaa huomioon julkisia asioita. Samaan tapaan EU-ohjelmilla ja niissä ehdotetuilla osallistumuodoilla voidaan pyrkiä muokkaamaan osallistujien subjektiviteetteja: ohjelma-asiakirjojen mukaan osallistuminen ikään kuin väistämättä johtaa arvojen jakamiseen ja integraation tukemiseen (esim. Euroopan komissio 2004, 6, 10; Euroopan komissio 2005, 4; Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006b, 32–34). Osallistavalle hallinnalle ylipäätään on ominaista luottamus siihen, että osallistuminen vahvistaa kansalaisten sitoutumista hallinnon määrittelemiін tavoitteisiin ja siten hallinnon legitimitettiin. Putnam (1993, 91) kuitenkin huomauttaa, että ulkopuolelta istutetut toimintakehikot eivät välttämättä onnistu tavoitteissaan.

ECC-hankkeessa sosiaalisen pääoman karttumiseen viittaa myös se, että osallistujat painottivat toistuvasti, miten paljon he oppivat kohtaamisista muiden osallistujien kanssa. Näitä oppimiskokemuksia voidaan pitää kansalaiskäyttäytymisen piirteenä. Lappalainen (2017a, 231) katsoo, että de Tocquevillen ajatukset kokemuksen mukanaan tuomasta tiedosta, uskosta yhteistyöhön ja toiminnan ennakoitavuudesta kuvaavat kansalaiskäyttäytymistä. Nämä idealit näkyvät selvästi EU-ohjelmissä, joiden keskeinen tarkoitus on paitsi mahdollistaa yhteistyötä myös jakaa kansalaisille EU:a koskevaa tietoa. Tieto esitetään niissä siltana, joka tuo kansalaiset ja EU:n lähemmäs toisiaan ja saa kansalaiset näkemään EU-integraation myönteisesti ja tukemaan sitä. (Esim. Euroopan komissio 2005, 2; Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006a, 1, 8.)

Kokonaan toisenlaista kansalaisaktiiviteettia on Lappalaisen (2017b) mielestä *kansalaistoiminta*, jota hän ei edes kutsu osallistumiseksi. Lappalaisen tarkoittama poliittisempi ja demokraattisempi kansalaistoiminta tuntuu olevan kaukana osallistavan hallinnan käytännöistä, mutta hallintovetoisellekin osallistumiselle annetaan usein tavoitteeksi demokratian edistäminen edustuksellisia rakenteita täydentämällä. Myös Kulttuuri-ohjelmassa demokratian edistäminen asetetaan päämääräksi (Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006a, 1), ja siitä rahoitetaan kansalaisyhteiskunnan toimintaa, joka voidaan nähdä yhtenä demokratian tärkeimmistä elementeistä (Dahl 2000; Westholm ym. 2007). Sen vuoksi on syytä kysyä, missä määrin osallistavan hallinnan käytännöt voivat tarjota tilaa tämällyypiselle kollektiiviselle toiminnalle ja löytyykö ECC-hankkeesta edes viitteitä sellaiseen. Myös Lappalainen (2017c, 124–131) pitää mahdollisena, että hallintovetoinen osallistaminenkin voi toimia ruohonjuuritason aktiivisuuden ja omaehtoisen kansalaistoiminnan areenana.

Kansalaistoiminnan keskeisiä ominaisuuksia ovat Lappalaisen (2017b) mukaan poliittinen arviointitaito (Arendt 1993a [1961]; 1993b [1961]), toiminta uuden aloittamisena (Arendt 1998 [1958]) sekä omakohtainen kokemus problematisoinnin edellytyksenä (Dewey 1999 [1922], 198–199; 2012, 113–133). ECC-hankkeessa poliittiseen arviointitaitoon liittyvä kyky nähdä asiat muiden näkökulmista mahdollistui tulkintani mukaan siinä mielessä, että haastatteluissa tuotiin toistuvasti esiin, kuinka kohtaamiset muiden osallistujien kanssa avasivat uusia perspektiivejä eri maihin ja kulttuureihin sekä myös omaan toimintaympäristöön ja esimerkiksi omiin opintoihin. Arvioinnin dialogisuutta ja moninäkökulmaisuutta korostavan Arendtin (1993a [1961], 217–221; 1993b [1961], 241) mukaan toiminta ja puhuminen aidosti poliittisina aktiiviteetteina edellyttävät toisten läsnäoloa ja julkista, monien muodostamaa tilaa. Eri näkökulmien ristiriitaisuudesta ei haastatteluissa kuitenkaan puhuttu, vaikka vuorovaikutusta ja erilaisuutta korostettiin.

Monelle osallistujalle hanke näyttäytyi uuden alkuna yksilötasolla: hankkeessa opittiin paljon uutta, joka haluttiin viedä mukana omaan elämään:

I associate [roots with going] to another place, to re-begin. Just for a week, but to begin again, anew [...] to find in myself a new source, to do new things and to come back in my home bigger and enriched. (Osallistuja 4)

Sen lisäksi, että muiden osallistujien kohtaaminen toi uusia näkökulmia, joillekin osallistujille uutta oli osallistuminen kansainväliseen hankkeeseen vieraassa maassa. Uuden aloittaminen osana Arendtin (1998, 9, 175–181) toiminnan käsitettä liittyy julkiseen sfääriin ja muutoksen tekemiseen, mutta haastatteluvastauksissa uuden aloittaminen koski henkilökohtaista elämää. Vaikka haastattelun lopuksi kysyin, voiko osallistuminen hankkeeseen antaa välineitä pyrkiä muutoksiin tai vaikuttaa asioihin laajemmin, haastateltavat eivät nähneet tällaisia mahdollisuuksia, vaan kiinnittivät hankekokemuksensa yksityiseen elämänpiiriin.

Arendtin tavoin myös John Dewey (2006 [1927], 71; 1999 [1922], 91–95; 2012 [1920], 146–150) painottaa uutta aloitettavaa, mahdollisuuksia etsivää ja kokeilevaa toimintaa sekä ajattelua. Käsitys kansalaisuudesta tekoina, jotka katkaisevat rutiiniprosessit, jatkaa ajatusta siitä, että poliittinen toiminta on olennaisesti uuden aloittamista (Isin 2008). Deweyn (2006 [1927], 141) mukaan juuri taide voi murtautua ulos konventioista ja rutiineista. ECC-hankkeessa uuden

oppiminen liittyikin myös taiteeseen: hankkeeseen osallistuminen antoi osallistujille intoa ottaa taide mukaan elämäänsä aikaisempaa vahvemmin. Yksi osallistuja jopa suunnitteli opiskelualan vaihtamista taideopintoihin. Lisäksi taideopiskelijat sanoivat käyttävänsä hanketta hyväkseen pohtiessaan opiskelijavaihtoa tai etsiessään uutta opinahjoa. Yhtä lukuun ottamatta haastateltavat eivät kuitenkaan puhuneet taiteesta sinänsä yksilötasoa laajempina muutosvoimana.

ECC-hanke siis mahdollisti osallistujille deweyläisen kokemuksen. Osallistujat kuvasivat hankkeeseen osallistumista voimakkaana kokemuksena, ja nimenomaan oppimiskokemuksena, jolla on vaikutusta heidän omaan elämäänsä ja siihen, miten he katsovat itseään, elämäänsä, opintojaan ja kotimaataan. Yhden haastateltavan mukaan hän näkee ne sananmukaisesti toisin silmin hankkeen kohtaamisten ansiosta. Tästä huolimatta hanke ei selvästikään tarjonnut kokemusta ongelmasta, joka olisi voinut toimia sytykkeenä kansalaistoiminnalle (ks. Lappalainen 2017b, 168–169). Hankkeeseen ei liittynyt konfliktia, vaan päinvastoin opiskelijat kokivat olevansa etuoikeutettuja tultuaan valituiksi hankkeeseen, jossa heille annetaan mahdollisuus tehdä taidetta, vieläpä kulut korvaten. Ei siis ollut mitään erityistä kysymystä tai intressiä, jonka suhteen olisi tarvinnut toimia. Varsinkaan hankkeen tema eli eurooppalaisen kansalaisuuden idea ei näyttäytynyt osallistujille ongelmana, jota olisi pitänyt käsitellä.

Näiden tuntomerkkien ohella kansalaistoiminnalle on tyypillistä politisointi eli uuden toimintatilan luominen, erilaisten vaihtoehtojen esittäminen, uusien kysymysten problematisointi sekä kiistojen näkyväksi tekeminen (Lappalainen 2017b, 174–175; Lappalainen 2017d; Palonen 2003). Tällainen politisointi liittyy myös Chantal Mouffin (2000; 2005) muotoilemaan agonistiseen demokratiaan, jossa konfliktit, kiistat ja erot eivät ole välttämätön paha, joka tulisi selittää pois, vaan olennaisia demokratian ja poliittisuuden ennakkoehtoja (ks. myös Arendt 1998 [1958], 7; Urbinati 2006). Moninaisuuden ja erilaisuuden merkitystä demokratian toimivuudelle ovat korostaneet myös esimerkiksi Rainer Bauböck (2008), Peter Kraus (2008) ja Ruth Lister (2002).

ECC-hankkeen ydinelementti taide mahdollistaa moninaisuuden, uudet ja erilaiset näkökulmat sekä kyseenalaistamisen, mutta osallistujat eivät puhuneet taiteesta tässä mielessä. He korostivat ja arvostivat kylläkin hankkeen osallistujien erilaisuutta: uusien ihmisten tapaamista, uusista tavoista oppimista ja eri kielten käyttämistä. Myös EU-ohjelmissa ihmisten tuominen yhteen yli valtorajojen on ydintavoite. Voitaisiinko EU-hankkeita siis ajatella arendtilaisessa mielessä sanojen ja tekojen jakamisena, monien muodostamana tilana, jossa poliittinen on mahdollista (Arendt 1993a [1961], 217; 1998 [1958], 181–184, 198)?

ECC-hankkeessa osallistujat jakoivat niin sanoja kuin tekojakin taidelaboratorioissa. Juuret-laboratorion kuvitustyöpajassa juuret-teemaa käsiteltiin pareittain kirjoittaen ja kuvittaen vetäjän valitsemien sanojen pohjalta (eläin, esine, hedelmä, kasvi, paikka, ruumiinosa), ja valmiit teokset kiinnitettiin vetäjän tekemään pohjaan (Roots 2014). Teemaa siis tulkittiin valmiin sapluunan läpi, johon osallistujien tuotosten oli sovittava millimetrin tarkkuudella. Kierrätystaidetyöpajassa puolestaan tekemistä raamitti se, että työt oli tehtävä hitsaamalla ja niissä oli tarkoitus käyttää paikalla olevalta roskalavalta löytyviä materiaaleja. Molemmissa työpajoissa toiminta oli käytännöllistä ja kohdistui taiteeseen. Muunlaista tekojen ja sanojen jakamista hillittiin. Kuvitustyöpajassa vetäjä ei järjestänyt osallistujien esittämistä toiveista huolimatta keskusteluhetkeä, jossa osallistujat olisivat voineet jakaa ajatuksiaan teemasta ja työskentelystä, koska ei halunnut häiritä prosessin etenemistä tiukassa aikataulussa.

Kierrätystyöpajan vetäjä avustajineen korosti voimakkaasti työhön ryhtymistä ilman etukäteissuunnittelua ja käsien käyttämistä pään sijaan, ja esitteli laboratorion juuret-teemankin hyvin lyhyesti työskentelyn jo alettua. Työpajakäytännöt eivät siis jättäneet juurikaan tilaa sanojen jakamiselle, ajatustenvaihdolle ja debatille, eikä sellaista ollut järjestetty laboratorion ohjelmaan työpajojen ulkopuolellekaan, mitä muutama osallistuja kritisoi haastatteluissa. Haastatteluista päätellen osallistujat löysivät silti aikaa vuorovaikutukselle niin työpajoissa kuin niiden ulkopuolella, mutta sitä ei kuvattu vaihtoehtoja etsiväksi, uusia kysymyksiä problematisoivaksi ja kiistoja näkyväksi tekeväksi debatiiksi.

ECC-hankkeen koordinoititason tekstit (Detailed description 2014; Antwerp Declaration 2015; Art Catalogue 2015) esittivät hankkeeseen osallistumisen nimenomaan mahdollisuutena osallistua debattiin ja vaikuttaa kansalaisuuden käsitteen määrittelyyn, toisin sanoen potentiaalisena kiistelyn paikkana ja mitä poliittisimpana ja vaikutusvaltaisimpana toimintana. Esimerkiksi hankkeen päätöskonferenssissa julkaistussa julistuksessa (Antwerp Declaration 2015, 3–4) väitettiin, että ”opiskelijat ovat hyvin innokkaita [...] osallistumaan yleiseen poliittiseen diskurssiin taiteensa kautta” ja että ”hanke osoitti kampuskulttuurin arvon poliittisen diskurssin väylänä”. Tällä juhlapuheretoriikalla ei kuitenkaan ollut vastinetta Juuret-laboratorion käytännöissä, eivätkä osallistujatkaan maininneet siitä mitään. Koetaanko EU-hanke lähtökohtaisesti niin strukturoituneena ja institutionalisoituneena toimintakehyksenä, että osallistumisesta tulee väistämättä formalisoitunutta, jolloin ”erilaisten näkemysten ja avointen keskustelujen esilletulo patoutuu” (Lappalainen 2017a, 232) automaattisesti julkilausuntuista tavoitteista huolimatta? Näyttäytyykö Euroopan unioni objektivoituneena ja reifioituneena ”outona muodostelmana, johon ei voi vaikuttaa” (Lappalainen 2017a, 245; ks. myös Berger ja Luckmann 1994 [1966]) edes silloin, kun on itse osallistumassa EU-hankkeeseen? Ovatko osallistujat sisäistäneet niin tehokkaasti roolinsa yhteistyöhakuisina kansalaiskäyttäjinä (Lappalainen 2017a, 236–237), että mahdollisesti konsensusta rikkova toiminta ei ole vaihtoehto?

ECC-hankkeen poliittiset ja demokraattiset implikaatiot jäivät siis näkymättömiksi etnografisessa aineistossa. Vaikka hankkeen pääteema, kansalaisuus, on yksi demokratian keskeisistä kriteereistä, osallistujat eivät puhuneet demokratiasta. Kukaan haastateltavista ei maininnut mitään julkiseen poliittiseen toimintaan viittaavaa edes johdattelujeni jälkeen, vaan he painottivat pikemminkin yksilötason skenaarioita. Juuret-laboratoriossa osallistuminen sijoitettiin hankkeen ja sen taidetoiminnan piiriin, sen ulkopuolelle ei juurikaan viitattu.

Toisaalta ECC-hankkeen ydinteeman kansalaisuuden sivuuttamista on mahdollista tulkita hankkeen uudelleenmerkityksellistämisenä ja siten ehkä sen politisoimisena. Niin osallistujat, hankkeen paikallinen toteuttaja kuin laboratorion ohjaajatkin katsoivat hanketta vaihtoehtoisesta näkökulmasta eivätkä noudattaneet heille käsikirjoitettua roolia eurooppalaisen kansalaisuuden muotoilijoina. Haastattelujen perusteella osallistujat ottivat hankkeen tarjoaman tilan käyttöönsä omien tarpeidensa mukaisesti keskittyen taiteen tekemiseen ja uusien ihmisten kohtaamiseen sekä henkilökohtaisten asioidensa pohtimiseen. He tekivät tilaa myös vuorovaikutukselle muiden osallistujien kanssa, vaikka laboratorion ohjelma ei sitä erikseen tarjonnut. On kuitenkin todennäköistä, että jos paikallinen toteuttaja tai laboratorion ohjaajat olisivat nostaneet kansalaisuuden esiin, myös osallistujat olisivat sitä käsitelleet.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Etnografinen tutkimus, joka kohdistuu hanketason kokemuksiin EU-ohjelmien toimeenpanosta, voi tarkentaa käsityksiä EU:n osallistavasta hallinnasta ja EU-politiikoista. Kenttätyö ECC-hankkeessa osoitti, että EU-politiikat eivät ole johdonmukaisesti toimivia input-output-koneistoja, vaan muodostuvat monimutkaisista ja oudoiltakin vaikuttavista käytännöistä ja rationaalisuuksista, joiden selittäminen perinteisemmällä politiikantutkimuksen lähestymistavoilla on hankalaa. Mikroanalyysi toi näkyviin EU-ohjelmiin liittyviä monenlaisia toimijoiden välisiä suhteita ja ristiriitaisuuksia sekä käsitteellisiä katkoksia ja jatkumota. Ennen kaikkea etnografinen tutkimus auttoi hahmottamaan, miten osallistajat itse merkityksellistävät osallistumista.

Hankkeen pääelementit osallistujien mielestä olivat osallistuja itse, taide, Eurooppa ja muut osallistajat. Taide oli hankkeen ytimessä niin osallistujien haastatteluissa, laboratorion vetäjien toiminnassa, koordinaatiotason teksteissä kuin Kulttuuri-ohjelman asiakirjoissakin. Samanlainen eri tasot kattava käsitejatkumo muodostui siitä, että ECC-hanke ymmärrettiin mahdollisuutena tavata ihmisiä eri paikoista ja tutustua siten eri maihin ja kulttuureihin. Pienen murto-man tähän jatkumoon toi se, että Juuret-laboratorion ohjelmaan ei ollut varattu aikaa teeman, työpajatyöskentelyn tai muiden kokemusten yhteiseen käsittelyyn. Myös Eurooppa oli keskeistä sekä osallistujien haastatteluissa että hanke- ja ohjelmason diskursseissa. Sen sijaan Juuret-laboratorion käytännöissä Eurooppa ei ollut eksplisiittisesti läsnä. Se mainittiin lyhyesti vain kierrätystaidetyöpajassa, ja monet kyseisen työpajan teokset viittasivat Eurooppaan.

Etnografinen tutkimus ECC-hankkeesta paljasti suurempiakin käsitekatkoksia hankkeen eri toimijoiden kesken. Juuret-laboratorion osallistajat, taiteilijat ja hankkeen paikallinen toteuttaja sivuuttivat hankkeen ydinkäsitteen, kansalaisuuden, vaikka se oli keskeistä niin hankkeen koordinaatiotason teksteissä kuin hanketta rahoittavassa Kulttuuri-ohjelmassakin. EU-hanke ei siis ole niin tiukka osallistumisen kehikko, että se automaattisesti tuottaisi suunnitelmien kaltaista osallistumista. Juuret-teemaa ei vaiettu laboratoriossa yhtä totaalisesti. Se oli otsikkona mukana kuvitustyöpajan tehtävänannossa yksilötason identiteettiin liittyen sekä kierrätystaidetyöpajan vetäjän lyhyessä puheenvuorossa Euroopan historian yhteydessä. Osallistajat kokivat haastatteluissa juuret helpompina keskustelunaiheena kuin kansalaisuuden, mutta eivät kytkeneet sitä kansalaisuuteen, vaikka koordinaatiotason teksteissä juuret oli nimenomaan määritelty yhdeksi kansalaisuuden temaattisista variaatioista.

Vastatessaan kansalaisuutta koskevaan kysymykseen haastateltavat limittivät toisiinsa liikkuvuuden, henkilökohtaisen identiteetin ja yhteydet muihin maihin ja niiden asukkaisiin. Tämä teemakimppu luo jatkumon osallistujien ja EU-asiakirjojen välille. Kulttuuri-ohjelman, kuten muidenkin EU-ohjelmien tavoitteena on juuri valtiorajat ylittävän liikkuvuuden ja vuorovaikutuksen lisääminen ja eurooppalaisen identiteetin aikaansaaminen. Samanlainen logiikka hahmottuu osallistujien haastatteluista, ja joissakin haastatteluissa EU-hankkeet mainittiinkin eksplisiittisesti keinona lisätä liikkuvuutta, vuorovaikutusta ja yhteisymmärrystä. Hanketason teksteissäkin identiteetti oli yksi kansalaisuuden variaatioista, ja hankkeella pyrittiin osallistujien eurooppalaisen identiteetin vahvistamiseen.

Osallistuminen ECC-hankkeessa näyttäytyi etnografisen tutkimuksen perusteella *kansalaiskäyttäytymisenä* (Lappalainen 2017a). Osallistajat arvostivat hankkeesta samaansa sosiaalista

pääomaa eli vuorovaikutusta ja verkostoja muiden osallistujien kesken sekä niiden tuomaa tietoa ja kokemuspääomaa. Osallistujat suhtautuivat hyvin myönteisesti EU-integraation tarjoamiin liikkuvuusoikeuksiin ja yhteiseen valuuttaan, ja hanke tuntui entisestään vahvistavan heidän kumppanuuttaan EU:n kanssa. Pari osallistujaa tosin kritisoi sitä, että EU-maiden välisen liikkuvuuden helpottaminen on merkinnyt EU:n ulkorajojen vahvistamista. Kansalaiskäyttäjymiselle tyypillistä arvojen jakamista korostetaan Kulttuuri-ohjelmaa koskevissa asiakirjoissa, joissa osallistuminen kytketään ”Euroopan unionin arvojen” jakamiseen. Osallistujat puolestaan painottivat haastatteluissa jakamisen kokemusta osallistujien kesken ja nostivat esiin avoimuuden tärkeänä arvona. Tällainen kansalaiskäyttäjyminen on pikemminkin institutionalisoitunutta ja nimellistä näennäisosallistumista (Arnstein 1969; White 1996) ja areena subjektiviteetteihin vaikuttavalle hallinnallisuudelle (Cruikshank 1999; Dean 2010; Foucault 1991; Lappalainen 2017c) kuin kansalaislähtöistä muuttamiskykyistä osallistumista.

ECC-hankkeen osallistujien haastatteluissa voidaan tunnistaa myös jossain määrin *kansalaisuuden* piirteitä, joita ovat Lappalaisen mukaan (2017b) poliittinen arviointitaito, uuden aloittaminen, omakohtainen kokemus ja politisointi. Osallistujat painottivat, että hanke avaa uusia näkökulmia, minkä voidaan katsoa kuuluvan poliittiseen arviointitaitoon. Moni osallistuja puhui myös hankkeesta jonkin uuden aloittamisena, esimerkiksi ensimmäisenä kokemukseksi kansainvälisestä nuorisotoiminnasta, intona tehdä taidetta aikaisempaa enemmän tai suunnitelmilla vaihtaa oppilaitosta tai opiskelualaa tai hakeutua opiskelijavaihtoon. Haastattelujen perusteella hanke oli osallistujille voimakas ja vaikuttava oppimiskokemus. Osallistujat keskustelivat kuitenkin sekä näkökulmien avartumisesta, uuden aloittamisesta että omakohtaisista kokemuksistaan yksilötasolla eivätkä liittäneet niitä julkiseen sfääriin. Osallistujien keskusteluissa hankeosallistuminen ei siis näyttäyty sellaisena kansalaisuutena, jolla pyrittäisiin käyttämään valtaa, vaikuttamaan päätöksentekoon tai muuttamaan asioita julkisessa politiikassa.

ECC-hankkeen koordinaatiotason teksteissä näkyy pyrkimys politisoida kansalaisuuden käsite, kun osallistujia kutsutaan mukaan sitä koskevaan debattiin. Hankkeessa on siis potentiaalia toimia poliittisena tilana, mutta Juuret-laboratorion käytännöissä ja osallistujien haastatteluissa tämä potentiaali ei toteudu. Toisaalta ECC-hankkeen ydinteeman kansalaisuuden sivuuttamista ja hankkeen tarjoaman tilan käyttöä muihin, taidetta ja henkilökohtaista elämää koskeviin tarkoituksiin voitaisiin tulkita hankkeen politisoimisena. ECC-hankkeen poliittisuus näyttäytyykin lähinnä siinä, että eri toimijoilla oli erilaisia tulkintoja hankkeesta. Ohjelmatason, koordinaatiotason, toteuttajataso ja osallistujien tulkinnat, Juuret-laboratorion käytännöt sekä hankkeen päätöskonferenssi näyttivät jäävän toisistaan erillisiksi. Lisäksi päätöskonferenssissa paljastui, että laboratorioden välillä tuntui olevan suuria eroja siinä, miten teemoja oli käsitelty. Etnografinen tutkimus siis osoitti, kuinka teksteissä muotoillut päämäärät ja käytännön toteutus voivat poiketa toisistaan huomattavasti. Siten EU-politiikat ovat eri toimijoiden osin ennakkoimatonta ja ristiriitaista toimintaa pikemminkin kuin politiikkaohjelmien ja instituutioiden yhtenäisiä rationaliteetteja ja niiden suoraviivaista toteuttamista. Toisaalta taide, vuorovaikutus ja Eurooppa muodostivat käsitejatkumoa hankkeen eri tasojen ja toimijoiden välille.

Tässä artikkelissa esitetty etnografinen tutkimus ECC-hankkeesta tukee aikaisempien tutkimusten skeptisiä arvioita siitä, tarjoavatko osallistavat käytännöt ratkaisun EU:n demokraatiavajeeseen ja legitimititeettikriisiin (esim. Kohler-Koch ja Quittkat 2013). ECC-hanke edusti pikemminkin osallistavalle hallinnalle tyypillistä näennäisosallistumista kuin demokratian tilaa.

Hankkeen toiminta oli etukäteen raamitettua. Kyse ei alunperinkään ollut opiskelijälähtöisestä toiminnasta, vaan hankkeen järjestivät vakiintuneet organisaatiot, jotka tuottavat palveluita opiskelijoille, ja laboratorioita ohjasivat taiteen ammattilaiset. Vaikka EU-ohjelmien tarkoitus on tukea kansalaisten toimintaa, käytännössä tuetuissa hankkeissa on järjestäjinä ECC-hankkeen tapaan vähintäänkin puoliammattilaisia (ks. osallistumisen ammattimaistumisesta ja projektoitumisesta: Kuokkanen 2016). Päätöskonferenssi vahvisti käsitystä siitä, että ECC-hanke oli pikemminkin järjestäjätahojen kuin opiskelijoiden osallistumisen areena. Laboratorioiden osallistujia oli kutsuttu mukaan vain muutama, vaikka konferenssissa avattiin laboratorioihin pohjautuva näyttely. ECC-hanketta voidaan siten tulkita toimijuuden teknologiana, jolla opiskelijoita osallistettiin tuntemaan kumppanuutta ja yhteenkuuluvuutta Eurooppaan ja Euroopan unioniin.

KIITOKSET

Tutkimus on saanut tukea Koneen Säätiöltä (Osallistumisen politiikat, 46–11423) sekä Euroopan tutkimusneuvostolta (EUROHERIT, 636177).

LÄHTEET

- Arendt, Hannah. 1993a [1961]. The Crisis in culture: its social and its political significance. Teoksessa Hannah Arendt: *Between past and future*. New York: Penguin Books, 197–226.
- Arendt, Hannah. 1993b [1961]. Truth and politics. Teoksessa Hannah Arendt: *Between past and future*. New York: Penguin Books, 227–264.
- Arendt, Hannah. 1998 [1958]. *The human condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Arnstein, Sherry A. 1969. A Ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners* 35:4, 216–224.
- Bache, Ian. 2010. Partnership as an EU policy instrument: a political history. *West European Politics* 33:1, 58–74.
- Bache, Ian ja Flinders, Matthew. 2004. Conclusions and implications. Teoksessa Ian Bache ja Matthew Flinders (toim.) *Multi-level governance*. Oxford: Oxford University Press, 195–206.
- Ball, Terence. 1988. *Transforming political discourse: political theory and critical conceptual history*. Oxford: Basil Blackwell.
- Ball, Terence ja Pocock, John G.A. (toim.) 1988. *Conceptual change and the constitution*. Lawrence, Kansas: University Press of Kansas.
- Bauböck, Rainer. 2008. Beyond culturalism and statism: liberal responses to diversity. *Eurosphere Working Paper Series*. Online Working Paper no. 06. <https://econpapers.repec.org/paper/erpewpxxx/p0030.htm>. Viitattu 20.9.2019.
- Berger, Peter L. ja Luckmann, Thomas. 1994 [1966]. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Suom. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.

- Bevir, Mark. 2006. Democratic governance: systems and radical perspectives. *Public Administration Review* 66:3, 426–436.
- Busby, Amy. 2013. ‘Bursting the Brussels bubble’: using ethnography to explore the European Parliament as a transnational political field. *Perspectives on European Politics and Society* 14:2, 203–222.
- Christiansen, Thomas, Jørgensen, Knud Erik ja Wiener, Antje. (toim.) 2001. *The Social construction of Europe*. London: Sage.
- Cruikshank, Barbara. 1999. *The Will to empower: democratic citizens and other subjects*. Itacha & London: Cornell University Press.
- Dahl, Robert. 2000. *On democracy*. New Haven & London: Yale University Press.
- Dean, Mitchell. 2010. *Governmentality: power and rule in modern society*. London: Sage.
- Dewey, John. 1999 [1929]. *Pyrkimys varmuuteen*. Suom. Pentti Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Dewey, John. 2006 [1927]. *Public and its problems: an essay in political inquiry*. University Park, Pa: Pennsylvania State University Press.
- Dewey, John. 2012 [1920]. *Filosofian uudistaminen*. Suom. Tuukka Perhoniemi. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel. 1991. Governmentality. Teoksessa Graham Burchell, Colin Gordon ja Peter Miller (toim.), *The Foucault effect: studies in governmentality*. London: Harvester Wheatsheaf, 87–104.
- Isin, Engin Fahri. 2008. Theorizing acts of citizenship. Teoksessa Engin Fahri Isin ja Greg Marc Nielsen (toim.), *Acts of citizenship*. London & New York: Zed Books, 15–43.
- Kohler-Koch Beate ja Quittkat Christine. 2013. *De-Mystification of participatory democracy*. Oxford University Press.
- Kraus, Peter. 2008. *Union of diversity: language, identity and polity building*. New York: Cambridge University Press.
- Kuokkanen, Kanerva. 2016. *Developing participation through projects: a case study from the Helsinki metropolitan area*. Helsinki: Unigrafia.
- Lappalainen, Pertti. 2017a. Mallikas käyttäytyminen kansalaisosallistumisen tyylinä. *Politiikka* 59:3, 229–238.
- Lappalainen, Pertti. 2017b. Kansalaistoiminta radikaalina aktiviteettina. *Tiede & Edistys* 2, 162–178.
- Lappalainen, Pertti. 2017c. Hallinto- ja kansalaisaloitteinen osallistaminen, demokratia ja politiikka. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen ja Paul-Erik Korvela (toim.), *Poliittinen osallistuminen. Vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*. Jyväskylä: SoPhi, 110–133.
- Lappalainen, Pertti. 2017d. Kohti kiistelevää kansalaistoimintaa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82:3, 350–356.
- Li, Tania M. 2007. Practices of assemblage and community forest management. *Economy and Society* 36:2, 263–293.
- Lindgren, Karl-Oskar ja Persson, Thomas. 2011. *Participatory governance in the EU*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lister, Ruth. 2002. A Politics of recognition and respect: involving people with experience of poverty in decision making that affects their lives. *Social Policy & Society* 1:1, 37–46.
- Magnette, Paul. 2003. European governance and civic participation: beyond elitist citizenship? *Political Studies* 51:1, 144–160.
- Michels, Ank. 2011. Innovations in democratic governance: how does citizen participation contribute to a better democracy? *International Review of Administrative Sciences* 77:2, 275–293.
- Moini, Giulio. 2011. How participation has become a hegemonic discursive resource: towards an interpretivist research agenda. *Critical Policy Studies* 5:2, 149–168.

- Monnet, Jean. 1978 [1976]. *Memoirs*. Käänt. Richard Maine. London: Collins.
- Mouffe, Chantal. 2000. *The Democratic paradox*. London & New York: Verso.
- Mouffe, Chantal. 2005. *The Return of the political*. London & New York: Verso.
- Mäkinen, Katja. 2012. *Ohjelmoidut eurooppalaiset. Kansalaisuus ja kulttuuri EU-asiakirjoissa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja.
- Mäkinen, Katja. 2018a. "All about doing democracy"? Participation and Citizenship in EU Projects. Teoksessa Claudia Wiesner, Anna Björk, Hanna-Mari Kivistö ja Katja Mäkinen (toim.), *Shaping Citizenship: A political concept in theory, debate and practice*. New York and London: Routledge, 190–205.
- Mäkinen, Katja. 2018b. Moniselitteinen monitasohallinta. Teoksessa Hanna-Mari Kivistö, Kanerva Kuokkanen, Marjukka Weide ja Joonatan Virtanen (toim.), *Politiikan tulkinta: Juhlakirja Marja Keräselle*. Jyväskylä: SoPhi, 275–286.
- Newman Janet. 2005. Participative governance and the remaking of the public sphere. Teoksessa Janet Newman (toim.), *Remaking governance*. Bristol: Policy Press, 119–138.
- Newman, Janet ja Clarke, John. 2009. *Publics, politics and power: remaking the public in public services*. London: Sage.
- Newman, Janet, Barnes, Marian, Sullivan, Helen ja Knops, Andrew. 2004. Public participation and collaborative governance. *Journal of Social Policy* 33:2, 203–223.
- Nousiainen, Marko ja Mäkinen, Katja. 2015. Multilevel Governance and Participation: Interpreting Democracy in EU-programmes. *European Politics and Society*, 16:2, 208–223.
- Palonen, Kari. 2003. Four times of politics: policy, polity, politicking and politicization. *Alternatives* 28, 171–186.
- Papadopoulos, Yannis ja Warn, Philippe. 2007. Are innovative, participatory and deliberative procedures in policy making democratic and effective? *European Journal of Political Research* 46, 445–472.
- Piattoni, Simona. 2006. Informal governance in structural policy. *Perspectives on European Politics and Society* 7:1, 56–74.
- Pierre, Jon. 2000. Introduction: Understanding governance. Teoksessa Jon Pierre (toim.), *Debating governance*. Oxford: Oxford University Press, 1–10.
- Putnam, Robert. 1993. *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Risse, Thomas. 2009. Social constructivism and European integration. Teoksessa Antje Wiener ja Thomas Diez (toim.), *European integration theory*. 2. painos. Oxford: Oxford University Press, 144–160.
- Sassatelli, Monica. 2009. *Becoming Europeans: cultural identity and cultural policies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Saurugger, Sabine. 2010. The social construction of the participatory turn: the emergence of a norm in the European Union. *European Journal of Political Research* 49:54, 471–495.
- Shore, Cris. 2000. *Building Europe: the cultural politics of European integration*. London: Routledge.
- Shore, Cris, Wright, Susan ja Però, Davide. 2011. *Policy worlds: anthropology and the analysis of contemporary power*. New York & Oxford: Berghahn.
- Shore, Cris ja Wright, Susan. 1997. Policy: a new field for anthropology. Teoksessa Cris Shore ja Susan Wright (toim.), *Anthropology of policy: critical perspectives on governance and power*. London & New York: Routledge, 3–39.
- Smith, Dorothy E. 2006. *Institutional ethnography as practice*. Oxford: Rowman & Littlefield.

- Sørensen, Eva ja Torfing, Jacob. (toim.) 2007. *Theories of democratic network governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Urbinati Nadia. 2006. *Representative democracy*. The University of Chicago Press.
- Verba, Sidney ja Nie, Norman H. 1972. *Participation in America: political democracy and social equality*. New York: Harper & Row.
- Walters, William ja Haahr, Jens Henrik. 2005. *Governing Europe: discourse, governmentality and European integration*. London: Routledge.
- van Deth, Jan W., Ramón Montero, José ja Westholm, Anders. (toim.) 2007. *Citizenship and involvement in European democracies: a comparative analysis*. London & New York: Routledge.
- White, Sarah C. 1996. Depoliticising development: the uses and abuses of participation. *Development in Practice* 6:1, 142–155.
- Wiesner, Claudia, Björk, Anna, Kivistö, Hanna-Mari ja Mäkinen, Katja. (toim.). 2018. *Shaping Citizenship: A political concept in theory, debate and practice*. New York and London: Routledge.
- Wolff, Corinna. 2013. *Functional representation and democracy in the EU*. Colchester: ECPR Press.
- Vähä-Sipilä, Mikko. 2011. Eurokratian olemus. Teoksessa Pertti Lappalainen, Tarja Seppä ja Suvi Soinen (toim.), *Muutosten aikoja. Juhlakirja Tapani Turkalle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 87–95.
- Yanow, Dvora. 1996. *How does a policy mean?* Washington: Georgetown University Press.
- Yanow, Dvora. 2000. *Conducting interpretive policy analysis*. Thousand Oaks: Sage.

TUTKIMUSAINEISTO

- Antwerp declaration. 2015. Antwerp declaration for a stronger promotion of student culture. Saatu hankkeen päätöskonferenssissa Antwerpenissä 26.6.2015.
- Art catalogue. 2015. Saatu hankkeen päätöskonferenssissa Antwerpenissä 25.6.2015.
- Detailed description. 2014. Detailed description of the project European Citizen Campus (ECC). Saatu hankekoordinaattorilta sähköpostitse 15.5.2014.
- Euroopan komissio. 2004. Ehdotus: Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös Kulttuuri 2007 -ohjelman perustamisesta (2007–2013). KOM(2004) 469 lopullinen. Saatavilla EurLex-palvelusta <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004PC0469&from=EN>. Viitattu 20.9.2019.
- Euroopan komissio. 2005. Ehdotus: Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös kaudella 2007–2013 toteutettavasta ”Kansalaisten Eurooppa” -ohjelmasta unionin aktiivisen kansalaisuuden edistämiseksi. KOM(2005)116 lopullinen. Saatavilla EurLex-palvelusta <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005PC0116&from=FI>. Viitattu 20.9.2019.
- Euroopan parlamentti ja neuvosto. 2006a. Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös N:o 1855/2006/EY Kulttuuri-ohjelman perustamisesta (2007–2013), 12.12.2006. *Euroopan unionin virallinen lehti* L 372, 27.12.2006, 1–11.
- Euroopan parlamentti ja neuvosto. 2006b. Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös N:o 1904/2006/EY, aktiivisen Euroopan kansalaisuuden edistämiseksi vuosina 2007–2013 toteutettavasta ”Kansalaisten Eurooppa” -ohjelmasta, 12.12.2006. *Euroopan unionin virallinen lehti* L 378, 27.12.2006, 32–40.
- Kenttäpäiväkirja etnografisesta kenttätöystä European Citizen Campus -hankkeen Juuret-laboratoriossa Strasbourgissa 7.-10.7.2014.

Osallistujien haastattelut (11 kpl) European Citizen Campus -hankkeen Juuret-laboratoriossa Strasbourgissa 7.-10.7.2014.

Roots. 2014. Kuvitustyöpajan tehtävänanto saatu työpajan vetäjältä European Citizen Campus -hankkeen Juuret-laboratoriossa Strasbourgissa 8.7.2014.

KIRJOITTAJATIEDOT

KATJA MÄKINEN

YTT (valtio-oppi), yliopistotutkija

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

katja.a.p.makinen@jyu.fi